

Abstract

RhetoricaScandinavica, ISBN 1397-0534

No 47, 2008, pp. 9--29

Publisher: Retorikförlaget AB

Author Tina Skouen, University of Oslo.

Title "Pro Science, Contra Rhetoric? Thomas Sprat's *History of the Royal Society of London*" [For vitenskap, mot veltalenhet?].

Abstract Is there too much emphasis on eloquence in society? Should we focus more on doing, instead of talking? These are key issues in Thomas Sprat's *History of the Royal Society* from 1667. While questioning the role of rhetoric, Sprat argues strongly in favour of science and technology. Speaking on behalf of the Royal Society, Sprat also puts a ban on figurative expressions and makes the mathematical system of signification serve as an ideal. Does this mean that Thomas Sprat makes a clear break with the Ciceronian tradition, as has often been argued among rhetoric historians? Now that the Royal Society is getting ready to celebrate its 350th anniversary, it is time to open up new perspectives. Does Sprat's *History* rather represent a creative renewal of the ancient rhetorical tradition? Should Sprat be considered as one who rescued rhetoric from oblivion?

Keywords History of rhetoric—17th-century scientific prose.

Tina Skouen (dr. art., 2007) er tilknyttet Universitetet i Oslo. Hun har også vært American-Scandinavian Foundation Research Fellow ved University of California, Berkeley. E-post: tina.skouen@ilos.uio.no.

Tina Skouen:

For vitenskap, mot veltalenhet?

Thomas Sprats *History of the Royal Society of London (1667)*

Får talekunsten altfor mye oppmerksomhet i samfunnet? Blir det for mye snakk og for lite handling? Dette er helt sentrale temaer i Thomas Sprats *History of the Royal Society*, som ble utgitt bare få år etter at det engelske vitenskapsakademiet ble opprettet i London. I boken sår forfatteren tvil om retorikkens sentrale rolle, samtidig som han hyller framveksten av nye vitenskaper og teknologier. Han formidler også Royal Societys strenge krav til språket: Figurative uttrykksformer blir bannlyst, og den entydigheten som man finner i matematikken, framholdes som et ideal. Tar Sprat dermed et endelig oppgjør med den ciceronianske retorikken, slik det ofte har blitt framstilt i retorikkhistoriske verker? Nå som det engelske vitenskapsakademiet gjør seg klar til å feire sitt 350-års-jubileum, er det på tide å åpne for nye perspektiver. Står Sprats *History* heller for en kreativ fornyelse av tradisjonen? Fortjener Sprat å bli betraktet som retorikkens redningsmann?

I november 1660 bestemte en gruppe engelske naturfilosofer seg for å danne et selskap for fremme av naturvitenskap og eksperimentell kunnskap. De tok snart navnet Royal Society og hyret en ung forfatter til å skrive bok om prosjektet. Thomas Sprats *History of the Royal Society of London* kom ut allerede i 1667, og innen århundret var omme, hadde det engelske vitenskapsakademiet etablert seg

som det ledende kunnskapssentrumet i Europa, ved siden av Académie Royale des Sciences i Paris (etablert i 1666).¹ Blant stifterne av Royal Society var lingvisten og teologen John Wilkins (1614–1672), astronomen og arkitekten Sir Christopher Wren (1632–1723) og kjemikeren Robert Boyle (1627–1691). Wilkins er i dag mest kjent for sitt forsøk på å skape et perfekt nytt språk, Wren var den som fikk oppdraget med å tegne den nye St. Paul's-katedralen etter storbrannen i London i 1666, og Boyle blir husket for å ha utviklet den gassloven som kalles "Boyles lov". Et annet sentralt medlem var matematikeren og lingvisten John Wallis (1616–1703), som regnes en pionér i utviklingen av en ny engelsk grammatikk som var basert på morsmålet i stedet for på latinske regler.

Selv om det var blitt holdt møter både i kretsen rundt Wallis i London og Wilkins i Oxford helt siden midten av 1640-tallet, da borgerkrigene herjet landet, gir *The History of the Royal Society* fra 1667 inntrykk av at framveksten av de nye vitenskapene hang direkte sammen med gjenopprettelsen av monarkiet i 1660. "For the Royal Society had its beginning in the wonderful pacifick year, [...] when our Country was freed from confusion, and slavery", skriver forfatteren og den senere biskopen Thomas Sprat, med klar henvisning til den forutgående perioden med borgerkrig og republikansk styre.² Opprettelsen av Royal Society signaliserer altså en ny begynnelse både for kunnskapen og kongemakten. Markerer opprettelsen også begynnelsen på en ny epoke i retorikkhistorien?

I boken om Royal Society, som forfatteren selv var medlem av, argumenterer Thomas Sprat imot det han hevder er en overdreven fokus på veltalenhet. Figurative uttrykksformer blir bannlyst, og den entydigheten som man finner i matematikken, blir framstilt som et ideal. Disse uttalelsene, som vi snart skal se nærmere på, har gjort Sprats *History of the Royal Society* til det mest siterte verket hva angår forholdet mellom retorikk og vitenskap i England på 1600-tallet. Som vi skal se, har retorikkhistorikerne pleid å tolke det slik at Sprat tar markant avstand fra den ciceronianske retorikken, som renessansehumanistene hadde rendyrket i sine kunstferdige og forseggjorte tekster og kappestridlignende ordvekslinger. Det har også blitt hevdet at Royal Societys språkidealer hadde en dyptgripende innvirkning på både retorikken og litteraturen i den samme perioden. Men tar Sprat egentlig noe endelig oppgjør med den ciceronianske tradisjonen? Og fikk utviklingen av den "nye" vitenskapsretorikken noen direkte konsekvenser for den "gamle" veltalenheten? Nå som ett av verdens eldste vitenskapsakademier gjør seg klart til å feire sitt 350-års jubileum er det verdt å stille disse spørsmålene på nytt, ikke bare for å oppsummere debatten om det språksynet som kommer til uttrykk i *The History of the Royal*

1 Se Peter Dear, "The Meanings of Experience", i *Early Modern Science*, red. Katharine Park og Lorraine Daston (Cambridge: Cambridge University Press, 2006), 130. Den beste oversikten over bakgrunnen for etableringen av Royal Society finnes i Hans Aarsleffs leksikonartikkel om Thomas Sprat i *Dictionary of Scientific Biography*, red. Charles Coulston Gillespie (New York: Scribner, 1975), vol. 12, 580–587.

2 *The History of the Royal Society*, red. Jackson I. Cope og Harold Whitmore Jones (Saint Louis: Washington University Studies, 1958), heretter kalt *The History*, 58. Siden kursivering av ord i faksimileutgaven sjelden virker meningsbærende, er den som en hovedregel utelatt i samtlige sitater fra verket. Med få unntak er også bruken store bokstaver normalisert i sitater som følger fortløpende i teksten.

Society of London, men for å revurdere selve grunnlaget for forfatterens kritikk av talekunsten og hyllest til naturvitenskapen. Står Sprats *History* egentlig for en vide-reføring av – snarere enn et brudd med – arven fra antikken?

For å kunne svare trenger vi først å skaffe oss et raskt overblikk over verket og over måten Sprat argumenterer på for å vinne støtte til prosjektet.

En todelt strategi

The History of the Royal Society of London, for the Improving of Natural Knowledge, som er verkets fulle tittel, forteller egentlig ganske lite om opprettelsen av det engelske vitenskapsakademiet. Som forfatteren innrømmer i forordet, er tittelen noe misvisende, siden tidsperspektivet strekker seg helt tilbake til oldtiden. Den 438 sider lange boken er inndelt i tre deler, hvorav den første bærer preg av å være et forsøk på å fortelle vitenskapens historie (side 1–51), mens den andre handler mer spesifikt om Royal Societys virksomhet (side 52–319). I den tredje og siste delen (side 321–438) argumenterer Sprat mer generelt for viktigheten av å satse på utvikling av eksperimentelle kunnskaper i framtiden. Her har Sprat en vanskelig oppgave, for som medlem av vitenskapsakademiet visste han at nye oppdagelser gjerne blir møtt med en viss skepsis: ”I perceive, that there is still much prejudice remaining on many mens minds, towards any [new] Discoveries in Natural Things”.³

Hvordan skal så Sprat greie å forklare at Royal Society står for noe nytt, uten at det virker som om selskapet representerer en trussel mot det bestående? Som leseren vil oppdage, velger han en todelt strategi, der han dels fokuserer på de samfunnsnyttige aspektene ved vitenskapen, og dels baserer seg på velkjente tanker om hva som danner grunnlaget for den vestlige sivilisasjonen. Det er på det sistnevnte punktet at Sprat viser seg fra sin aller mest kreative, retoriske side, men la oss først se på den overordnede rollen som nytteperspektivet spiller i historiefortellingen. Her kunne Sprat ganske enkelt støtte seg til det kongelige charteret som kong Karl II tildelte vitenskapsakademiet i 1662, der det går fram at kongen er beredt til å opptre ikke bare som Royal Societys velgjører og høye beskytter, men som ”the patron and encourager of all sorts of useful knowledge”.⁴ Når kongen og hans kongelige selskap går sammen om å fremme ”the knowledge of natural things, and useful arts by experiments”, vil dette ikke bare komme det engelske kongeriket til gode, men det vil gavne hele menneskeheten, ”To the glory of God, and the good of mankind”.⁵

Sprats oppgave er å ytterligere understreke hvordan kongen og Royal Society tar del i det samme opplysningsprosjektet. På samme måte som kong Karl har greid å befri folket fra det mørke tungsinnet som angivelig preget landet fra borgerkrigen brøt ut i 1642 til monarkiet ble gjenopprettet i 1660 (beskrevet som ”twenty years [of] melancholy”), vil Royal Society gjerne klare å frigjøre menneskesinnet fra all

3 *The History*, 4. Sprat bruker konsekvent genitivformen ”mens” i stedet for ”men’s”.

4 Sitat hentet fra Sprats engelske sammenfatning av den opprinnelige latinske teksten i *The History*, 134.

5 *The History*, 134.

6 Sitat hentet fra *The History*, 58. Om skolastikerne, se s. 15–22.

den uvissheten og alle de uklarhetene som har kastet sin skygge over forstanden i hvert fall siden middelalderen.⁶ Slik Sprat formulerer det, er målet intet mindre enn "[to] redeem the minds of men, from obscurity, uncertainty, and bondage".⁷

Farvel til fortiden?

Den frigjøringsprosessen som Sprat skisserer, skal verken skje gjennom å forkaste eller ved å tviholde på all nedarvet lærdom.⁸ Med henvisning til at kimen til det som skulle bli et vitenskapsakademi, først ble sådd ved Oxford-universitetet ("that most venerable seat of antient learning", hvor John Wilkins og de andre grunnleggerne av Royal Society holdt stand under hele borgerkrigen), forsikrer Sprat om at disse fortsatt vil bidra til å bevare det bestående: "the same men have now no intention, of sweeping away all the honor of antiquity in this their new design".⁹ Det eneste de ber om, er å få lov til å stille spørsmål ved etablerte sannheter og helst sjekke om det som står i bøkene stemmer ved hjelp av egne observasjoner og eksperimenter.¹⁰ Selv om Sprat ikke legger skjul på at Royal Society nekter å bøye seg for det han oppfatter som "a slavery to dead mens names", får han det til å høres ut som om denne kritiske innstillingen bare vil gavne "the antients".¹¹ For man gjør jo disse en bjørnetjeneste ved bare å gjenta det de har sagt, argumenterer Sprat. Vil vi ikke gi dem enda mer heder og ære, dersom vi faktisk fikk bekreftet at de hadde rett?¹²

For å forklare hvordan Royal Society forholder seg til fortiden, tyr Sprat til metaforen: Når vi står ved graven til våre forfedre, skal vi selvfølgelig vise dem all mulig respekt, men det er jo ingen som kan kreve at vi skal stenge oss selv inne i gravkammeret.¹³ I en annen og like slående lignelse argumenterer Sprat for at det er to måter vi kan gå fram på for å bevare minnet om dem som ikke lenger er i blant oss: Vi kan enten skaffe et portrett som ligner på en prikk, eller et barn som bare ligner litt, men som til gjengjeld tilfører slekten noe nytt.¹⁴ De fleste vil nok mene at det å lage barn er en bedre egnet reproduksjonsmetode enn det å lage bilder.¹⁵ På samme måte bør dagens tenkere heller optre som avkom enn som avbildninger, ellers vil utviklingen stanse opp: "It is best for the Philosophers of this Age to imitate the Antients as their Children: to have their blood deriv'd down to them; but to add a new Complexion, and Life of their own".¹⁶

Sprat sammenligner deretter det vitenskapelige framskrittet med en kontinuerlig oppdagelsesreise: Kartet stemmer kanskje ikke alltid overens med terrenget, eller

7 *The History*, 58. Jfr. s. 152.

8 Se spesielt avsnittet merket "A defence of the Royal Society, in respect of the Antients" (Section xxii) mot slutten av del 1 i *The History*, 46–51, og de innledende avsnittene (Section i–iv) av del 3 i *The History*, 321–329.

9 *The History*, 54.

10 Se avsnittet som tar utgangspunkt i årsakslæren (Section xviii), *The History*, 100–109.

11 *The History*, 28–29 (29).

12 *The History*, 50–51.

13 *The History*, 48.

14 *The History*, 51.

15 *Ibid.*

16 *Ibid.*

man leter etter noe på helt feil premisser, som da Columbus satte kurs mot skyene i horisonten og trodde han seilte mot fastlandet.¹⁷ Columbus slo seg ikke til ro med det han trodde han visste, men fortsatte å reise til han fikk vite sannheten om hvordan verden henger sammen, og slik er det også med de engelske vitenskapsfolkene, skriver Sprat.¹⁸ Han mener også det er viktig at den kunnskapen som er innhentet på reisen, blir omsatt i praksis etter hjemkomsten, for ellers vil det være som om ferden ender med skipbrudd og den verdifulle lasten går tapt eller blir liggende brakk.¹⁹ For å forhindre at så skjer i deres tilfelle, har det engelske vitenskapsakademiet tatt mål av seg til både å kunne utvikle stadig nye kunnskaper underveis samtidig som de drar nytte av sin akkumulerte visdom.²⁰

Det går tydelig fram av Sprats *History* at selv om medlemmene av vitenskapsakademiet stiller seg kritisk til den aristoteliske årsakslæren, bygger de likevel videre på det aristoteliske verdensbildet.²¹ Sprat gjør også et poeng ut av at vitenskapsakademiet bygger videre på det arbeidet som ble utført av renessansehumanistene. Han beskriver deres samlede fortolkning av det gresk-romerske tekstkorpuset som uhyre viktig og nyttig ("a work of great use") – særlig fordi forskerne nå slipper å bruke all sin tid på tekstfortolkning og i stedet kan konsentrere seg om å utforske nye områder ("to prosecute new inventions").²² Det er viktig å vite hva som står i disse bøkene, for den som forblir uvitende om det forutgående, forblir et barn, skriver Sprat, med referanse til Cicero.²³ Ifølge Sprat kan det oppsamlede tekstmaterialet fortsatt spille en viktig rolle, forutsatt at det benyttes på riktig måte. Mens humanistene samlet sammen all den viten de kunne ut av asken fra de døde, bør vi heller sørge for å få spredd denne asken utover, slik at jorden kan bære nye frukter, resonnerer han.²⁴ Enhver tid må stå fritt til å vurdere hvilke kunnskaper som fortjener å bli brakt videre, og hvilke det er best å la ligge. Pythagoras, Platon og Aristoteles startet jo heller ikke helt på bar bakke, argumenterer Sprat, men de hentet en del materiale fra sine egyptiske forgjengere.²⁵ Mye av det de fant, var helt ubrukelig til deres formål, så det bare forkastet de. Hvorfor skulle ikke vi kunne forholde oss til våre forgjengere på samme måte? spør Sprat retorisk.²⁶ Ifølge Sprat er det bare rett og rimelig at naturfilosofene i Royal Society bør få lov til å behandle Aristoteles på samme måte som han behandlet sine forgjengere. De må kunne bestemme selv hvilke deler av den aristoteliske arven de vil beholde, og hvilke de helst kan klare seg uten.

17 *The History*, 108–109.

18 *The History*, 108–110.

19 *The History*, 109.

20 *Ibid.*

21 Se spesielt *The History*, 110.

22 *The History*, 24.

23 *The History*, 25. Redaktørene Jackson I. Cope og Harold Whitmore Jones henviser i sitt noteapparat til *Orator* 34.120. Sprat siterer for øvrig Cicero på latin andre steder i verket, se *The History*, 44 (*Brutus* 64:228); 333 (*De oratore* III. 23.88); 423 (*Brutus* 24 – en referanse som mangler i kommentarutgaven fordi redaktørene Cope og Whitmore Jones oppgir at det ikke har lyktes dem å finne ut hvor Sprat siterer fra).

24 *The History*, 24–25. Jfr. s. 436.

25 *The History*, 49. Jfr. s. 5–6.

26 *The History*, 49–50.

Hva så med Sprats eget ståsted som forfatter? Er det kanskje slik han også forholder seg til den gjeldende tradisjonen innenfor sitt fagfelt, nemlig språket og retorikken? Den gjeldende oppfatningen var lenge at Sprat tar et kraftig oppgjør med tradisjonen: Ifølge den engelske retorikkhistorikeren Wilbur S. Howell markerer *The History of the Royal Society* slutten på den ciceronianske retorikken.²⁷ Som vi skal se, er dagens konklusjon mindre bastant. Mitt poeng er at det til og med finnes gode argumenter for å hevde at selv om Sprat forfekter et språksyn som bryter med den ciceronianske retorikken, bidrar han likevel til å bevare selve grunntanken i den samme tradisjonen.

Trikser med ord

Sprat kan trygt kalles en klassisk skolert forfatter ettersom han hadde sin M.A. fra Oxford og dermed hadde brukt år av sitt liv på å mestre både latinen og retorikken. I *The History of the Royal Society* beskriver han denne utdanningen i foraktfulle ordelag som en årelang øvelse i å trikse med ord.²⁸ Han legger ikke skjul på at han synes retoriske ferdigheter får altfor mye oppmerksomhet i samfunnet, men selv ville han vel neppe fått oppdraget med å skrive *The History of the Royal Society* hvis han ikke hadde mestret det retoriske håndverket. I tråd med konvensjonen går Sprat til verket med den aller største ydmykhet: Han appellerer til leserens velvilje gjennom å innrømme at han verken er den første eller den beste til å tale vitenskapens sak. Sprat lar oss forstå at ingen kan måle seg med Francis Bacon (1561–1626), verken når det gjelder veltalenhet eller vitenskap.²⁹ ”He was a man of strong, cleer, and powerful imaginations”, skriver Sprat og legger til at stilen til Bacon også bar preg av dette, med en billedbruk som var slående uten å være påtrengende.³⁰ Bacon kunne nok trekke sammenligningene sine vel langt, men aldri lenger enn at man skjønnte hvor han ville: ”The comparisons fetch’d out of the way, and yet the most easie”.³¹

På snedig vis ber Sprat leseren ha ham unnskyldt dersom hans egen framstilling i boken om Royal Society kanskje ikke skulle være så veltalende som man kunne ønske, for det er nå engang ikke ”fine speaking” eller ”the artifice of words” som står i fokus for det selskapet han er satt til å representere.³² Mens franskmennene jo var tidlig ute med å få opprettet et eget akademi for språk og litteratur (Académie française), slik at de kunne egne seg helt til å finpusse fransken, har det engelske folket vært opptatt av å skaffe seg mer kunnskap om verden, forteller Sprat tilsynelatende uskyldig.³³ Tydelig stolt av at England fikk opprettet sitt vitenskaps-

27 *Logic and Rhetoric in England, 1500–1700* (Princeton: Princeton University Press, 1956), 388–390; *Eighteenth-Century British Logic and Rhetoric* (Princeton: Princeton University Press, 1971), 482–487.

28 *The History*, 112.

29 *The History*, 4–5, 35–36. Som J. I. Cope og H. W. Jones påpeker, hadde Sprat også et annet viktig forbilde, nemlig Robert Boyles *Sceptical Chymist* (1661). Se *The History: Notes*, 4.

30 *The History*, 36.

31 *Ibid.*

32 Sitater hentet fra *The History*, 112, 40.

33 Mens Académie française ble opprettet allerede i 1635, ble vitenskapsakademiet, Académie des sciences, først etablert i 1666, så her lå faktisk engelskmennene litt foran, ettersom Royal Society ble etablert i 1660. Jfr. *The History*, 56.

akademi før Frankrike, får Sprat det til å høres ut som om franskmennene ligger langt etter. Mens de har satset på ”the advancement of the elegance of speech”, har kunnskapsnasjonen England fokusert på ”the advancement of real knowledge”.³⁴

På et senere tidspunkt i boken sier Sprat rett ut at engelskmenn generelt er mye mer interessert i å høre hva andre mener om holdbarheten i det de sier, enn av å få vite hvor pent de snakker.³⁵ Sprat nevner riktignok at medlemmene av vitenskapsakademiet har vært inne på tanken om å få opprettet et eget språkakademi på linje med det franske, men han anser det for å være såpass usannsynlig at han ikke synes det er verdt å bruke plass på disse planene i boken.³⁶

I realiteten kom Royal Society aldri lenger enn til å oppnevne en språkkomité, som ikke ser ut til å ha hatt noen særlig innflytelse.³⁷ Det kan derfor virke som et paradoks at det tidlige Royal Society først og fremst blir husket for sitt normative syn på språket. Noe av forklaringen ligger nok i måten Thomas Sprat formulerer seg på i sin bok fra 1667. Ikke bare går han kraftig i rette med dem han mener misbruker språket, men han kommer også med en programmerklæring på vegne av vitenskapsakademiet når det gjelder hva slags språk medlemmene vil – og ikke vil – benytte. Tonen er skarp, og det virker nærliggende å tolke Sprat som om han går til angrep på retorikken.

Kampen om språket

I de avsnittene som spesifikt omhandler de språklige idealene til vitenskapsakademiet, kommer det tydelig fram at Sprat og hans meningsfeller synes bruken av finurlige ord og vendinger har tatt fullstendig overhånd i samfunnet, hva enten det gjelder de ulike kunstarter og profesjoner eller politiske beslutningsprosesser.³⁸ Én ting er at veltalenheten er et våpen som kan være farlig dersom det havner i feil hender, en annen ting er at den uavlatelige talestrømmen kan ha en undergravende effekt på de mer seriøse systemene som Royal Society har tatt initiativ til.³⁹ Hvis ikke medlemmene av Royal Society hadde vært meget forsiktige med hvordan de uttrykker seg, ville hele prosjektet rett og slett stått i fare for å drukne i ord:

Unless they had been very watchful to keep [the manner of their discourse] in due temper, the whole spirit and vigour of their Design, had soon been eaten out, by the luxury and redundance of speech. The ill effects of this superfluity of talking, have already overwhelm'd most other Arts and Professions; insomuch, that when I consider the means of happy living, and the causes of their corruption, I can hardly forbear [...] concluding, that

34 *The History*, 40, 2. Sammenlign s. 125–126.

35 *The History*, 114.

36 *The History*, 44.

37 Sprat satt selv i den internt oppnevnte språkkomitéen sammen med blant andre dikteren John Dryden (1631–1700) og dagbokforfatteren John Evelyn (1620–1706).

38 Se ”Their manner of discourse” i *The History*, 111–115. Disse sidene blir oversatt til norsk i Tina Skouen, ”Thomas Sprat: Historien om The Royal Society of London” (*Klassiker*), *Rhetorica Scandinavica* 48/2008.

39 *The History*, 111.

eloquence ought to be banish'd out of all civil Societies, as a thing fatal to Peace and good Manners. To this opinion I should wholly incline; if I did not find, that it is a Weapon, which may be as easily procur'd by bad men, as good: and that, if these should onely cast it away, and those retain it; the naked Innocence of vertue, would be upon all occasions expos'd to the armed Malice of the wicked.⁴⁰

Sprat er ikke bare overbevist om at det overdrevne fokuset på veltalenhet kan ha negative konsekvenser på kunnskapsfeltet, men han er også fristet til å si at samfunnet burde forby all bruk av retoriske virkemidler siden de oppmuntrer til oppvigleri. Men som han legger til, kunne et slikt forbud også føre til at samfunnet ble mindre trygt enn før, for mest sannsynlig ville det bare være de mest lovydige som fulgte oppfordringen om å legge ned våpnene, og dermed ville det bli fritt fram for de mer opprørske kreftene.

Sprats indignasjon er imidlertid ikke rettet mot retorikken som disiplin, eller mot retoriske ferdigheter som sådan, men mot det han mener er et misbruk og overforbruk av retoriske virkemidler i hans eget samfunn. Videre knytter Sprats negative oppfatning av hva slike ferdigheter kan føre til, seg spesielt til to områder, nemlig politikken og naturfilosofien. Sprat er ikke i tvil om at de retoriske figurene opprinnelig ble brukt med måte, av mennesker som bare ville det beste, men nå til dags har disse virkemidlene fått en annen og langt verre funksjon, hevder han:

[T]he Ornaments of speaking [...] were at first, no doubt, an admirable Instrument in the hands of Wise Men: when they were onely employ'd to describe Goodness, Honesty, Obedience; in larger, fairer, and more moving Images: to represent Truth, cloth'd with Bodies; and to bring Knowledg back again to our very senses, from whence it was at first deriv'd to our understandings. But now they are generally chang'd to worse uses: They make the Fancy disgust the best things, if they came sound, and unadorn'd: they are in open defiance against Reason; professing, not to hold much correspondence with that; but with its Slaves, the Passions.⁴¹

Når antikkens filosofer og poeter brukte figurative uttrykk, var det gjerne fordi de lette etter en passende måte å illustrere sannheten på, eller fordi de ville gjøre den kunnskapen som mennesket først hadde tilegnet seg gjennom bruk av sanseapparatet tilgjengelig igjen gjennom å appellere til de samme sansene.⁴² Men i dagens samfunn spiller dette billedspråket en helt annen rolle, hevder Sprat: De appellerer utelukkende til følelsene, og de kan dermed få selv det mest høyverdige emne til å virke både tilgjort og frastøtende.

40 Ibid.

41 *The History*, 111–112.

42 Ifølge J. I. Cope og H. W. Jones (side 12 i notene til *The History*) finner vi også dette argumentet hos et annet medlem av The Royal Society, nemlig Joseph Glanvill (1636–1680), i *Plus ultra, or, the Progress and Advancement of Knowledge Since the Days of Aristotle* (1668). Se for øvrig *The History*, 6: "the first Masters of knowledge [...] were as well Poets, as Philosophers" – et velbrukt argument som spesielt forbindes med Sir Philip Sidney's *Defence of Poesie* (1583).

Sprat virker oppriktig opprørt når han tenker på hvor mye skade de besnærende tropene og figurene har påført all menneskelig lærdom:

Who can behold, without indignation, how many mists and uncertainties, these specious Tropes and Figures have brought on our Knowledge? [...] For now I am warm'd with this just Anger, I cannot withhold myself, from betraying the shallowness of all these seeming Mysteries; upon which, we Writers, and Speakers, look so bigg. And, in a few words, I dare say; that of all the Studies of men, nothing may be sooner obtain'd, than this vicious abundance of Phrase, this trick of Metaphors, this volubility of Tongue, which makes so great a noise in the World. But I spend words in vain; for the evil is now so inveterate, that it is hard to know whom to blame, or where to begin to reform. We all value one another so much, upon this beautiful deceit; and labour so long after it, in the years of our education: that we cannot but ever after think kinder of it, than it deserves.⁴³

Ifølge Sprat er folk i hans egen tid nærmest blitt hjernevasket til å tro at veltalenhet er det viktigste av alt. Dette synes Sprat er helt urimelig, ettersom det ikke finnes den ting i verden som går raskere enn å lære seg de knepene som får forfattere og talere til å framstå som riktig store.

For å få leseren til å våkne opp og innse hvor meningsløst det er å beundre noe som krever så lite, benytter Sprat seg av det eldste knepet av dem alle: Han får det til å virke som om han dirrer av en høyst berettiget harme ("For now I am warm'd with this just anger, I cannot withhold myself..."). Mens slike som han selv ("we writers") er helt avhengige av å kunne appellere til følelsene, pålegger Sprat alle andre å vise måtehold, i hvert fall hvis de har å gjøre med politikk eller vitenskap. Et annet sted i boken sier han klart fra at talekunsten alltid vil ha spesielt gode vekst-vilkår i en republikk, der det meste blir avgjort gjennom stemmebruken.⁴⁴

Farlig eller faglig?

For Sprat er både *copia* og *controversia* forbundet med krig og uroligheter, og når han snakker om "this volubility of tongue, which makes so great a noise in the world", er indignasjonen hovedsaklig rettet mot de puritanske sektlederne, som angivelig hadde forledet massene med sine talegaver og brakt landet ut i borgerkrig og elendighet.⁴⁵ Mens det å diskutere politiske eller teologiske spørsmål alltid vil være forbundet med en viss fare, anser Sprat den naturvitenskapelige diskursen for å være helt risikofri, for så lenge man holder seg til å diskutere ting i naturen i stedet for det som vedgår samfunnet eller en selv ("civil business", "humane affairs"), er det fullt mulig å være uenig uten at man blir uvenner.⁴⁶ Slike diskusjoner vil dessuten nødvendigvis være fornuftspregete og avbalanserte ("unpassionate") snarere

43 *The History*, 112.

44 *The History*, 19.

45 Sitat hentet fra *The History*, 112. Jfr. s. 54 og 428.

46 *The History*, 55–56 (56). Jfr. s. 70, 429.

enn følelsesmessig engasjerende.⁴⁷ Men som vi forstår avhenger dette av at man alltid holder seg til sannheten og ikke henfaller til det skjønne bedrageriet som man lærer på skolen.

Bruken av retoriske virkemidler bør i det hele tatt begrenses til et absolutt minimum, med mindre man altså har ambisjoner om å bli en stor taler eller forfatter: ”in most other parts of learning, I look on it to be a thing almost utterly desperate in its cure”, skriver Sprat.⁴⁸ Han lister deretter opp en rekke tiltak som Royal Society har satt i verk for å reparere de skader som ordflommen har påført deres fagfelt, og her er vi framme ved den mest omdiskuterte delen av *The History of the Royal Society*.

Omdiskutert programerklæring

Skal vi tro Sprat, var naturfilosofien det fagområdet som hadde blitt hardest rammet av talekunstens utgytelser. Dersom Royal Society skulle få bukt med bruken av den typen obskure uttrykksformer som kjennetegnet skolastikken og kvasi-vitenskapelige retninger som alkymismen, ville dette kreve en iherdig innsats.⁴⁹

They have therefore been most rigorous in putting in execution, the only Remedy, that can be found for this *extravagance*: and that has been, a constant Resolution, to reject all the amplifications, digressions, and swellings of style: to return back to the primitive purity, and shortness, when men deliver'd so many *things*, almost in an equal number of *words*. They have exacted from all their members, a close, naked, natural way of speaking; positive expressions; clear senses; a native easiness: bringing all things as near the Mathematical plainness, as they can: and preferring the language of Artizans, Countrymen, and Merchants, before that, of Wits, or Scholars.⁵⁰

Det er spesielt to aspekter ved denne ’programerklæringen’ den eksisterende forskningen har vært konsentrert om. For det første har det vært reist spørsmål om konsekvensene: Var det bare tomme ord, eller gjorde Royal Society faktisk alvor av planene om å avvise enhver form for retorisk amplifikasjon? Og hadde denne beslutningen i så fall også en bestemt innvirkning på litteraturen?

Det andre spørsmålet som har blitt stilt, gjelder i hvilken grad det språksynet som Sprat forfekter på vegne av Royal Society, bryter med konvensjonen. Står den beskrevne språkreformen egentlig i noe motsetningsforhold til den humanistisk-retoriske tradisjonen? Dette spørsmålet fortjener å utdypes nærmere. Men først til konsekvensene av Royal Societys beslutning om å forkaste alle slags ”swellings of style” eller ”oppblåste stilfigurer”.

Når Sprat skriver at målet er å oppnå en så høy grad av matematisk presisjon som overhodet mulig, er det viktig å huske på at dette språkidealet nettopp er ment

47 *The History*, 53–57 (55). Jfr. s. 82.

48 *The History*, 112–113.

49 *The History*, 113. Om stilen til skolastikerne, se s. 15–16. Om alkymistene, se s. 37.

50 *The History*, 113 (kursiv i faksimileutgaven).

å gjelde for dem som er medlemmer av akademiet, og ikke for alle andre. Likevel har det blitt hevdet at Royal Societys program for å reformere vitenskapsdiskursen fikk dyptgripende konsekvenser for skrivekunsten: Antipatien mot troper og figurer grep angivelig om seg, og både naturfilosofer, prester og poeter ble tvunget til å uttrykke seg i en nedstrippet 'plain style'. "The change was a great one", skrev litteraturhistorikeren Robert Lathrop Sharp i boken *From Donne to Dryden*, som først ble utgitt i 1940: "The gorgeousness of the Elizabethan period and the abstractions, extravagance, and passion of the subsequent half century disappeared".⁵¹ For Sharp sto restaurasjonstidens fremste dikter, John Dryden (1631–1700), i skarp kontrast til renessansedikteren John Donne (1572–1631), hovedsaklig fordi Dryden angivelig var tvunget til å tilpasse seg Royal Societys og den nye tidens språkidealer.

Retorikkhistorikeren Wilbur S. Howell opererte med et like dramatisk skille da han sammenlignet Thomas Sprats *History of the Royal Society* med George Puttenham's *Arte of English Poesie* fra 1589: Selv når man tar i betraktning at den ene forfattet "a rhetoric for the scientist" og den andre "a rhetoric for the poet", representerer Sprats *History* et vannskille, der "the rhetoric of persuasion" blir erstattet med "a new rhetoric of exposition".⁵²

I løpet av de siste 30–40 årene har imidlertid vår forståelse av både de ulike 'periodene' og den vitenskapelige 'revolusjonen' blitt gjenstand for kritikk, og det er blitt legitimt å spørre om forfattere som Thomas Sprat og John Dryden snarere representerer en komplisert brytningstid enn et brått paradigmeskifte.⁵³ Det er også viktig å tenke på at selv om Royal Societys tanker om språket kan ha hatt en viss innflytelse på andre områder enn det vitenskapelige, trenger det ikke ha vært noen automatikk i dette. Man kan utvilsomt finne eksempler hos Dryden på at han forsøkte å tilpasse seg de kravene som stilles i Sprats *History*, men spørsmålet er om verket hadde en så umiddelbar og direkte effekt som for eksempel Thomas M. Conley (1990) forutsetter i sin bok om retorikkens historie.⁵⁴ Det bør sies at Drydens verker også gir rikt belegg for å hevde at han først og fremst er opptatt av å oppfylle kravet om å bevege og behage.⁵⁵

Når det gjelder Sprat, er ikke dagens forskere lenger forpliktet til å behandle ham utelukkende som representant for en ny retorikk, slik Wilbur S. Howell argumenterte for – det går faktisk an å lese ham med ciceronianske briller, slik denne artikkelen viser.⁵⁶ Det hersker dessuten bred enighet i dag om at vitenskapsakademiet

51 *From Donne to Dryden* (Hamden: Archon Books, 1965), ix.

52 *Logic and Rhetoric in England, 1500–1700* (Princeton: Princeton University Press, 1956), 388–390; *Eighteenth-Century British Logic and Rhetoric* (Princeton: Princeton University Press, 1971), 482–487.

53 Jfr. Thomas S. Kuhn, *The Structure of Scientific Revolutions* (Chicago: University of Chicago Press, 1962. For kritikken av periodebegrepet, se David Perkins, *Is Literary History Possible?* (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1992), 1–27.

54 *Rhetoric in the European Tradition* (New York: Longman, 1990), 169–170.

55 Lillian Feder, "John Dryden's Use of Classical Rhetoric", i H. T. Swedenberg Jr (red.), *Essential Articles for the Study of John Dryden* (London: Frank Cass and Company, 1966), 493–518; Tina Skouen, "The Vocal Wit of John Dryden", *Rhetorica* 24: 4 (2006): 371–402.

56 Artikkelen er basert på et innlegg holdt ved jubileumssymposiet *Vitenskap og Retorikk* i Det Norske Videnskaps-Akademi i november 2007. Cicero blir også brakt på bane i den

ikke førte noen organisert kampanje mot retorikken, mye takket være Brian Vickers' effektive tilbakevisning på midten av 1980-tallet av de innflytelsesrike påstandene til den amerikanske engelskprofessoren Richard Foster Jones (1886–1965) om at Royal Society og deres akademiske ledestjerne, Francis Bacon, var imot retorikken som disiplin.⁵⁷

Som vi allerede har sett, beskriver Sprat stilen til Bacon som uhyre fantasifull og metaforisk, samtidig som han også selv mer enn gjerne uttrykker seg i bilder. Det herligste eksemplet er når han prøver å gi et inntrykk av hvor hemningsløse skolas-tikerne var i sin omgang med retoriske figurer, gjennom selv å trekke en helt vanvittig parallell mellom skolas-tikernes stil og indianernes fjærpryd: "like the Indians, [the Schole-men] onely express'd a wonderful artifice, in the ordering of the same feathers into a thousand varieties of figures".⁵⁸ Sprat ser tydeligvis ikke noen motsetning i at han selv benytter seg av den typen språkblomster han advarer så sterkt mot i andre sammenhenger.⁵⁹ Forklaringen er altså at disse advarslene er ment å gjelde for vitenskapelige utlegninger, og ikke for andre slags tekster som for eksempel dikt eller historiefortellinger.

Når det kom til stykket, fulgte visst heller ikke vitenskapsmennene nødvendigvis oppfordringen om å la være å bruke figurative uttrykksformer.⁶⁰ Og når det gjelder anmodningen om å fatte seg i korthet, lot den seg vanskelig forene med selskapets samtidige ønske om å kunne gjengi både empiriske observasjoner og omstendighetene rundt utførelsen av konkrete, fysiske eksperimenter i så stor detalj at det ville være mulig for andre å etterprøve undersøkelsene.⁶¹ Man kan dessuten spørre seg om Royal Societys språksyn i det hele tatt representerte noe nytt?

Ny vitenskap, ny retorikk?

Det virker for det første lite progressivt å ville skru tiden tilbake, "to return back", for slik å gjenvinne den klarheten som rådet da mennesket var i stand til å uttrykke akkurat så mange ting med nesten eksakt like mange ord – "so many *things*, almost in an equal number of *words*".⁶² Sprat refererer her mest sannsynlig til det isomorfi-ske språket som Adam og Eva kunne, eller også til det universelle språket som men-

meget korte omtalen av Sprats *History* i Jennifer Richards, *Rhetoric* (London: Routledge, 2008), 7, 72–73.

57 Vickers, "The Royal Society and English Prose Style: A Reassessment", i Brian Vickers og Nancy S. Struever, *Rhetoric and the Pursuit of Truth* (Los Angeles: William Andrews Clark Memorial Library, 1986), 3–76. Vickers' kritikk av Richard Foster Jones retter seg spesielt mot to bøker, nemlig essaysamlingen *The Seventeenth Century: Studies in the History of English Thought and Literature from Bacon to Pope* (Stanford: Stanford University Press, 1951) og *Ancients and Moderns: A Study of the Rise of the Scientific Movement in Seventeenth-Century England* (St. Louis: Washington University Press, 1961).

58 *The History*, 15–16.

59 Se spesielt *The History*, 112–113.

60 Den mest omfattende studien så langt er Jeanne Fahnestock, *Rhetorical Figures in Science* (New York: Oxford University Press, 1999).

61 Se Steven Shapin, *Den Vitenskapelige Revolusjonen* (Oslo: Spartacus Forlag, 1999), 112–113.

62 *The History*, 113.

neskene talte før forvirringen oppsto i Babel.⁶³ I verket *An Essay Towards a Real Character, and a Philosophical Language* (1668) fastslår John Wilkins, som altså var blant grunnleggerne av Royal Society, at målet må være å redusere flertydigheten ved språket: ”every word ought in strictness to have but one proper sense and accep- tion, to prevent equivocalness”.⁶⁴

Selv om Wilkins gikk langt i sine forsøk på å utvikle et nytt universelt språk, var ikke tanken om å gjenskape det opprinnelige, perfekte språket ny i seg selv, for lig- nende planer hadde også versert tidligere, i ulike land og kulturer.⁶⁵ Hva angår kra- vet om språklig entydighet eller ”a mathematical plainness”, var heller ikke dette noe som oppsto i miljøet rundt Royal Society, ei heller var det utelukkende forbundet med naturfilosofenes nyvunne interesse for å kartlegge alt mellom himmel og jord.⁶⁶ I England hadde man et reelt behov for å redusere ’flerstemmigheten’ ved språket, simpelthen fordi morsmålet hadde vært og fortsatt var preget av store regionale og individuelle forskjeller.⁶⁷

Denne språkhistoriske bakgrunnen setter Royal Societys språksyn i sitt rette per- spektiv: Medlemmene gjorde seg jo faktisk ikke bare bemerket innen naturvitenska- pen, men også innen lingvistikken. Som nevnt innledningsvis bidro John Wallis til utviklingen av en ny engelsk grammatikk, mens John Wilkins ikke bare eksperimen- tererte med å finne opp nye språk, men også produserte en ordentlig ”Alphabe- tical Dictionary”.⁶⁸ Arbeidet med å beskrive morsmålet i grammatikker og ordbøker var fortsatt i startfasen, og det gjensto ennå å definere hva som skulle regnes som korrekt uttale og stavemåte. Samtidig måtte det engelske språket stadig konkurrere med fransk og latin på hjemmebane, da særlig blant lærde og ved hoffet. Det eng- elske språket hadde heller ikke erobret verden ennå, noe som kan illustreres ved å se på hvordan Sprats *History* ble mottatt på kontinentet. For Royal Society var det vik- tig å tiltrekke seg potensielle samarbeidspartnere i andre land – slik også dagens forskere må gjøre for å skaffe midler til sine prosjekter, men disse potensielle samar- beidspartnerne var ikke nødvendigvis så gode i engelsk at de kunne lese Sprats ’pro- sjektbeskrivelse’.⁶⁹ *The History of the Royal Society* ble derfor utgitt i fransk overset- telse allerede i 1669, mens en planlagt latin-utgave ble lagt på is.⁷⁰ Selv om det latins- ke språket skulle komme til å holde stand blant lærde i enda hundre år til, var det tross alt på tilbakegang. Også denne utviklingen kan illustreres ved henvisning til Sprats historieverk.

63 *Første Mosebok* 2.20; 11.1–9.

64 Sitat hentet fra faksimileutgaven av John Wilkins, *An Essay Towards a Real Character, and a Philosophical Language* (Menston: Scolar Press, 1968), 318.

65 For en systematisk gjennomgang, se Umberto Eco, *The Search for the Perfect Language* (Oxford: Blackwell, 1995).

66 Sitat hentet fra *The History*, 113. Se ellers s. 110.

67 Manfred Görlach, ”Regional and Social Variation”, i Roger Lass, Roger (red.), *The Cambridge History of the English Language*, vol. 3 (Cambridge: Cambridge University Press, 1999), 459–538.

68 Denne finnes inkludert i Wilkins, *An Essay Towards a Real Character* (Menston: Scolar Press, 1968).

69 Se *Dictionary of Scientific Biography*, red. Charles Coulston Gillespie (New York: Scribner, 1975), vol. 12, 583.

70 *The History*, x.

Folkespråkets frammarsj

Både Sprats *History of the Royal Society* og et senere verk med samme tittel, Thomas Birchs mer pålitelige *History of the Royal Society* (1756–1757), inneholder en gjengivelse av det kongelige charteret som Karl II tildelte vitenskapsakademiet i 1662.⁷¹ Originalteksten var på latin, og mens Thomas Sprat velger å oversette til engelsk, har Thomas Birch cirka hundre år senere valgt å gjengi den latinske teksten. I Birchs tilfelle kan valget betraktes som bevis på latinens vedvarende innflytelse på kunnskapsfeltet, mens Sprats valg om å gjengi innholdet på engelsk framstår som demonstrativt publikumsvennlig: Han henvender seg tydeligvis ikke bare til eliten i samfunnet eller til dem som hadde gjennomgått en klassisk utdanning.

At Sprat velger å oversette en latinsk tekst til engelsk i 1667, viser hvor bevisst man var i restaurasjonstiden på å utvide bruken av engelsk til stadig flere områder av samfunnet og helst også til stadig større deler av verden. Ved å gjøre som handelsfolkene og benytte seg av engelsk så langt det er mulig, vil medlemmene av Royal Society lettere kunne realisere ett av sine viktigste mål, nemlig å distansere seg fra all den kunnskapen som sto nedskrevet på de klassiske språkene. Denne målsetningen understrekes ved at medlemmene ifølge Sprat har tatt en beslutning om å bruke de ordene og fagtermene som benyttes ute blant håndverkere, bygdefolk og handelsmenn framfor det språket som dyrkes inne på lesesalene.⁷²

Idealet om klarhet og entydighet bør altså ikke betraktes som noe som bare angikk den naturvitenskapelige sakprosaen, men det språksynet som Sprat forfekter på vegne av Royal Society, er snarere ledd i en omfattende, nasjonal standardiseringsprosess som vektla folkespråket på bekostning av latinen. Dette var noe som den nå så uglesette engelskprofessoren Richard Foster Jones påpekte allerede i boken *The Triumph of the English Language* (1953), men som har vært underkommunisert i den senere debatten om Royal Societys språksyn.⁷³

Prosessene med å stabilisere morsmålet må også ha fått konsekvenser for retorikken: Det er ikke vanskelig å tenke seg at de iherdige bestrebelsene med å beskrive og befeste nasjonalspråket i grammatikker og ordbøker tok fokuset vekk fra den retoriske disiplinen. Mens grammatikken får en stadig viktigere rolle å spille i det moderne samfunnet, blir retorikken forbundet med fortiden og skolelatin.

Satt på spissen kan man si at det var grammatikerne og ikke vitenskapsmennene som ga retorikken nådestøtet.

Vi kan så langt konkludere med at språksynet til Royal Society er både fremad- og bakoverskuende. Vektleggingen av folkespråket er progressiv, mens tanken om å rekonstruere det før-Babelske språket virker regressiv. Sprats begreper om en ”primitive purity, and shortness” gjenkaller samtidig de antikke idealene om å kunne uttrykke seg i klare ordelag og fatte seg i korthet (*perspicuitas, brevitatis*) på et språk som dessuten er rent i betydningen grammatikalsk og idiomatisk korrekt (*latinitas*,

71 Sammenlign *The History*, 134–143, med Birch, *The History of the Royal Society of London*, 4 bind (London: A. Millar, 1756–1757), vol. 1, 88–96.

72 *The History*, 113.

73 Jones, *The Triumph of the English Language* (Stanford: Stanford University Press, 1953), 311. For kritikken av Jones, se note 57 ovenfor.

sermo purus).⁷⁴ Idealet om en ”naked, natural way of speaking” peker også bakover i tiden, siden Platon og Aristoteles nevnes som stilistiske forbilder i denne forbindelse.⁷⁵

Den samme tvetydige – det vil si delvis progressive og delvis regressive – holdningen kommer også til uttrykk i Royal Societys valg av motto. Mottoet *nullius in verba* som selskapet noe misvisende valgte å oversette med ”nothing in words”, hen spiller mest sannsynlig på medlemmenes ønske om å kunne betrakte verden med egne øyne, uavhengig av de dogmatiske sannhetene som sto nedskrevet i bøkene. Samtidig bidrar Royal Society til å underminere dette frigjøringsprosjektet gjennom sitt eget valg av motto, for *nullius in verba* eller ”på ingens ord” er jo faktisk basert på noens ord, nemlig Horats’ *Epistler*.⁷⁶ Den foretrukne oversettelsen ”nothing in words” eller ”uten et ord” virker heller ikke spesielt heldig for en institusjon som satset tungt på vitenskapelig publisering, blant annet gjennom serien *Philosophical Transactions*, som fortsatt utgis av Royal Society i London i dag. Endelig viser ordlyden i mottoet at latinen ennå ikke hadde mistet grepet.

Det hviler også en grunnleggende ambivalens over Sprats veltalenhet på vegne av vitenskapen. Jeg tenker da ikke på det faktum at han gjør seg til talsmann for et språklig program som avviker fra den ciceronianske retorikken, samtidig med at han benytter seg av språklige virkemidler som man vil forbinde med denne tradisjonen, for dette kan forklares ved at det språklige idealene han forfekter, ikke er ment å gjelde for den typen tekster Sprat produserer. I stedet vil jeg peke på hvordan Sprat også bygger videre på det ciceronianske tankegodset i vitenskapens tjeneste.

Veltalenhet versus visdom

Et fint sted å begynne er å se nærmere på Sprats krakilske utbrudd om at veltalenheten burde bli bannlyst fra ethvert sivilisert samfunn.⁷⁷ Her bryter han klart med konvensjonen, ettersom veltalenheten tradisjonelt hadde blitt betraktet som selve drivkraften i sivilisasjonen. Ifølge Cicero var det takket være veltalenheten at menneskene var i stand til å bryte ut av sin ville tilstand og gå sammen om å danne siviliserte samfunn.⁷⁸ Denne myten om sivilisasjonens opprinnelse var igjen basert på en grunnleggende distinksjon mellom mennesker og dyr: Mennesket er et rasjonelt dyr, og dets evne til fornuft kommer til uttrykk gjennom språket.⁷⁹ Sprats samtidsge, filosofen Thomas Hobbes (1588–1679), slo fast at hvis det ikke hadde vært for

74 *The History*, 113. De latinske termene forekommer ikke hos Sprat, men artikkelforfatteren har konsultert professor Øivind Andersen ved Universitetet i Oslo i bruken av dem.

75 Sitat hentet fra *The History*, 113. Om Platon og Aristoteles heter det at ”they always strove to be easie, naturall, and unaffected”, *The History*, 16.

76 På sine websider henviser Royal Society til linje 14 i Horats’ *Epistler*: *Nullius addictus jurare in verba magistri*, som ifølge Øivind Andersen best kan oversettes med ”Bound to swear by the words of no master”. En bedre gjengivelse av mottoet *nullius in verba* ville dermed være ”in the words of no one” eller ”på ingens ord”, men dagens Royal Society holder likevel fast ved ”nothing in words”, se <<http://royalsociety.org/page.asp?id=6186>>.

77 *The History*, 111.

78 *De oratore*, I. 33.

79 *De oratore*, I. 32; Quintilian, *Institutio oratoria*, VII. iii. 15.

språket, ville mennesket ha vært like lite i stand til å danne siviliserte samfunn som ulver, løver, eller bjørner.⁸⁰

Sprat spiller faktisk på den konvensjonelle jamføringen av fornuften med språkevnen når han kaller Karl I, som regjerte fra 1625 og fram til han ble henrettet i 1649, for ”an inimitable master, in reason and eloquence”⁸¹ Det kan synes paradoksalt at Sprat roser kongen for hans veltalenhet på ett sted i boken når han på et annet hevder at veltalenheten ikke hører hjemme i et sivilisert samfunn. For å forstå dette tilsynelatende paradokset må vi ta i betraktning at Sprat også bemerker at veltalenheten kan være et farlig våpen hvis det havner i feil hender.⁸² Disse advarslene var riktignok like gamle som talekunsten selv, men mens Cicero og Quintilian hadde forsøkt å mildne frykten for misbruk dels ved å hevde at for å bli en god taler må man være et godt menneske, og dels gjennom å påpeke at de beste talerne evner å kombinere veltalenheten med visdom, mistenker Sprat at dette opprinnelige båndet mellom talekunsten og klokskapen har blitt brutt.⁸³

Etter Sprats oppfatning blir nemlig ikke de menneskelige talegavene lenger brukt på en måte som er i tråd med fornuften, noe som kan få katastrofale konsekvenser, slik tilfellet var med de engelske borgerkrigene: ”those dreadful revolutions [...] cannot be beheld on paper, without horror”, skriver Sprat.⁸⁴ For ikke å vekke altfor sterk avsky hos leseren ved tanken på den puritanske revolusjonen, som endte med at Karl I ble halshugget, skynder Sprat seg å si at nå som kong Karl II er på plass på tronen, er det heldigvis slutt på denne hodeløse følelserretorikkens terrorvelde.⁸⁵

Når man kjenner den nære politiske historien, er det lettere å forstå hvorfor Sprat ikke kan forsvare veltalenheten på samme grunnlag som renessansehumanisten Thomas Wilson gjorde i forordet til *The Arte of Rhetorique* (1553), hvor han hevder at enhver som utmerker seg på det språklige området – som er det området hvor mennesket overgår dyrene – fortjener å bli dyrket som en halvgud.⁸⁶ For etter at den onde taleren – representert ved puritanernes lederskikkelse Oliver Cromwell – har seiret over den gode (Karl I), har premissene blitt endret. Talekunsten viser ikke lenger hvor rasjonelle vesener menneskene er, og retorikkens kraft blir ikke nødvendigvis brukt på en oppbyggelig måte.

Som forfatter er Sprat dermed pent nødt til å revurdere de eksisterende kildene som omhandler bruken av språket, nemlig de retoriske håndbøkene, på samme måte som naturfilosofene har funnet det nødvendig å oppdatere sin boklige lærdom på basis av det de selv har kunnet observere. Samtidig forkaster heller ikke Sprat alt det som står å lese i bøkene: Akkurat som naturfilosofene baserer seg på Aristoteles’

80 *Leviathan*, red. J. C. A. Gaskin, (Oxford: Oxford University Press, 1998), 20.

81 *The History*, 152.

82 *The History*, 111.

83 Cicero, *De inventione*, I. 1 og *De oratore* III. 55–82; Quintilian, *Institutio oratoria*, I. Pr. 9–11. Jfr. dedikasjonen i faksimileutgaven av Henry Peacham, *The Garden of Eloquence* (Menston: Scholar Press, 1971), A2v: ”wisdom doe require the light of Eloquence, and Eloquence the fertillity of Wysedome”.

84 *The History*, 58.

85 *Ibid.*

86 *Arte of Rhetorique* (Amsterdam: Da Capo Press, 1969), A.iv (feilnummerert som Aiii). Jfr. *De oratore*, I. 33.

verdensbilde, bygger Sprat videre på Ciceros tanker om samfunnet. Som vi skal se, har han beholdt troen på at sivilisasjonen drives fram ved at menneskene kultiverer det som gjør dem til mennesker, men for Sprat kommer ikke menneskets konstruktive tankekraft best til uttrykk gjennom bruk av ord, men gjennom utførelsen av konkrete handlinger.

Sagt annerledes kommer ikke den menneskelige fornuft best til sin rett gjennom veltalenheten eller velprøvde metoder for å utnytte språket, men gjennom praktiseringen av banebrytende vitenskapelige eksperimenter. På dette grunnlaget kan Sprat dermed argumentere for at det engelske vitenskapsakademiet fungerer som en pådriver i samfunnsutviklingen.

Tid for handling

Sprats *History* levner ingen tvil om at England anno 1667 allerede er i ferd med å bli den ledende nasjon i verden både innen handel og sjøfart i utviklingen av nyttige kunnskaper og teknologier.⁸⁷ Det ligger simpelthen til engelskmennenes natur å bruke hodet og brette opp ermene, hevder han.⁸⁸ Riktignok har det vært en del hindringer i veien opp gjennom historien, dels på grunn av politiske og religiøse konflikter, og dels fordi lærdommen har vært begrenset til studiet av antikkens skrifter.⁸⁹ Men nå er alt dette et tilbakelagt stadium, og det engelske folket kan trå til for alvor: ”their hands are open, and prepar’d to labour”.⁹⁰ Det er påfallende hvordan Sprat her benytter seg av et bilde som tradisjonelt hadde vært brukt til å beskrive retorikken – den åpne hånden – for å si noe helt annet, nemlig at fremtiden vil avhenge av handlinger og ikke av ord. Allerede på Elisabet I’s tid fikk man se hva det engelske folket var i stand til å oppnå ved egne hender, men først i Karl II’s regjeringstid har tiden blitt moden for å få opprettet et selskap som helt kan egne seg til utførelsen av forskjellige nyttige eksperimenter.⁹¹

Ifølge Sprat har Karl II ikke bare opptrådt som Royal Societys høye beskytter i navnet, men han har også har tatt aktivt del i selve virksomheten: ”he has been present, and assisted with his own hands, at the performing of many of their experiments”.⁹² Dette er riktignok betydelig overdrevet, ettersom Royal Society visstnok var ganske forarget over kongens manglende interesse for eksperimentene deres: Ved en av de ytterst få anledningene da han faktisk var til stede, skal han ha fornærmet alle ved å sprute ut i latter.⁹³ Men Sprat skyr ingen midler for å få fram budskapet: Det er slutt på snakket, nå er det tid for handling.⁹⁴

Når Royal Society har valgt å verken befatte seg med politikk, retorikk, eller etikk, er det nettopp fordi de vil unngå å havne i den samme fellen som så mange

87 Se spesielt *The History*, 87–88, 114–115, 150–153.

88 *The History*, 114–115.

89 *The History*, 150–152.

90 *The History*, 152.

91 *The History*, 151–152.

92 *The History*, 133.

93 Se *The History*, 133, og kommentaren til J. I. Cope og H. W. Jones på s. 14 i noteapparatet.

94 *The History*, 82. Se også s. 423.

andre før dem, nemlig å ende opp med ”talking, instead of working”.⁹⁵ Sprat forutsetter faktisk at mennesket ikke primært demonstrerer sin uovertrufne evne til fornuftig samhandling gjennom språket, men gjennom å utvikle stadig nye kunnskaper: ”For methinks there is an agreement, between the growth of learning, and of civil government”.⁹⁶ Mens studiet av ”Politicks, Morality, and Oratory” nok var viktig helt i startfasen av den vestlige sivilisasjonen, da de greske bystatene tok form, framstår denne typen studier som svært lite relevante for Sprat og hans samtidige meningsfeller.⁹⁷

Samfunnet kan ikke lenger basere seg på synsing og omtrentlige observasjoner, nå gjelder det å framskaffe materielle fakta i form av økt kunnskap om naturen (”the works of nature”), kroppen (”[a] natural engine”) og alt det som mennesket er i stand til å gjøre ved bruk av hendene (”the arts of mens hands”).⁹⁸ Siden ingen lenger behøver å være slaver verken av fortidens filosofer eller av politiske tyranner, kan Royal Society helt og holdent konsentrere seg om å utvikle disse viktige kunnskapene og sørge for at de blir omsatt i praksis, ”to the uses of humane society”.⁹⁹

Gjennom å tillegge vitenskapen den samme samfunnsbyggende rollen som tradisjonelt var blitt tillagt veltalenheten, bekrefter Sprat vitenskapsens helt sentrale rolle. Vitenskapen – ikke veltalenheten – er drivkraften bak sivilisasjonen, og dette er Sprats viktigste argument når han mot slutten av boken forsøker å vinne gehør for at Royal Society fortjener all verdens støtte, både moralsk og økonomisk.

Slik Sprat framstiller det, vil det å bistå det engelske vitenskapsakademiet ikke bare få avgjørende betydning for denne institusjonen, men for hele menneskeheten:

if [...] our Nation shall lay hold of this opportunity, to deserve the applause of Mankind, the force of this Example will be irresistibly prævalent in all Countries round about us; [...] the oppositions and contentious wranglings of Science falsly so call'd, will soon vanish away: the peaceable calmness of mens Judgments, will have admirable influence on their Manners; the sincerity of their Understandings will appear in their Actions; their Opinions will be less violent and dogmatical, but more certain; they will only be Gods one to another, and not Wolves; the value of their Arts will be esteem'd by the great things they perform, and not by those they speak[.]¹⁰⁰

Her får Sprat det til å høres ut som om England ikke bare har potensial til å gå foran som et godt eksempel når det gjelder å satse på kunnskap for fremtiden, men at landet vil kunne forandre verden. For når denne kunnskapen spres til alle verdenshjørner, vil det ikke bare bli slutt på all kranglingen mellom dem som feilaktig påstår å være vitenskapsmenn, men menneskene vil generelt bli mer opplyste og siviliserte. De vil ikke lenger oppføre seg som dyr overfor hverandre, men som de gudbenådede fornuftsvesenene de faktisk er: ”they will only be Gods [towards one

95 *The History*, 82. Se også s. 118.

96 *The History*, 29.

97 *The History*, 82, 29 (82).

98 *The History*, 82–83.

99 Sitat hentet fra *The History*, 83.

100 *The History*, 437–438.

another] and not Wolves”. Sist, men ikke minst, vil denne nye generasjonen bli husket – ikke for hva de *sa*, men for hva de *gjorde* for å utvikle nyttige redskaper og teknologier som menneskene vil kunne ha glede av i all ettertid.

Denne tankerekken representerer et langt mer dramatisk oppgjør med den retoriske tradisjonen enn hva som er tilfelle med de aggressive utfallene mot overforbruket og misbruket av retoriske virkemidler tidligere i boken. Her underminerer Sprat simpelthen retorikken som disiplin gjennom å frata veltalenheten dens helt sentrale rolle i samfunnet og i stedet gi denne rollen til praktiseringen av vitenskapen. I den grad Sprats *History of the Royal Society* bidro til å motvirke den klassiske og humanistiske retorikkens innflytelse, skyldes dette kanskje ikke måten veltalenheten blir omtalt på i dette verket, men snarere hva forfatteren sier om den rollen vitenskapen vil komme til å spille i den moderne kunnskapsnasjonen.

Samtidig kan det være grunn til å spørre om ikke Sprat heller bidrar til å videreføre den humanistiske tradisjonen snarere enn å bryte med den.

Et retorisk eksperiment

Som Sprat påpeker, ble alle tekstprodusenter og -konsumenter på hans tid utsatt for en slags indoktrinering gjennom skolegangen, noe som ikke bare gjorde at det retoriske håndverket automatisk ble verdsatt, men som også bidro til at idégrunnlaget i det retoriske tekstkorpuset fortsatt utgjorde en viktig forståelseshorisont.¹⁰¹ Var det i det hele tatt mulig for en forfatter på denne tiden å skrive om samfunnsdannelse uten å bruke det klassisk-retoriske begrepsapparatet? Skriveopplæringen var i hvert fall basert på å kunne presentere variasjoner over et kjent tema, og når Sprat omtaler vitenskapen på samme måte som Cicero omtalte retorikken, viser han at han behersker denne kunsten til fulle.

Men Sprat presterer noe mer enn bare å resirkulere eksisterende materiale: Hans omgang med Cicero bærer ikke bare preg av *copia*, men også av *translatio*, ettersom han sørger for å overføre den betydningen veltalenheten har hatt, til vitenskapen. Sprats *History of the Royal Society* kan gjerne oppfattes som et eksperiment av den typen vitenskapsakademiet var kjent for, der gjeldende tankegods blir testet og resultatet deretter blir formidlet skriftlig.

Rent retorisk virker det som et dristig eksperiment å skulle overføre betydningen eller verdien av veltalenheten til vitenskapen, men Sprat klarer faktisk å nyttiggjøre seg av den ciceronianske grunntanken i sitt propagandistiske forsvar for den nye kunnskapen og for kunnskapsnasjonen England. Denne tekststrategien er for øvrig helt i tråd med Royal Societys generelle vektlegging av i hvilken grad den oppsamlede lærdommen kan sies å ha en overføringsverdi fra en tid eller kultur til en annen. Sprat kan umulig bare gjenta det Cicero har sagt, hvis påstanden om at veltalenhet og visdom henger sammen, ikke gir gjenklang hos ham eller hos de leserne han henvender seg til. Videre lar heller ikke retorikkens teorigrunnlag seg uten videre omsette i praksis hvis talekunsten og samfunnsbyggingen ikke lenger anses som to sider av samme sak.

101 Jfr. *The History*, 112.

Men tanken om at mennesket har en iboende kraft i seg, som driver utviklingen framover, den er god, så den velger Sprat å beholde. Slik sett bidrar han faktisk til å bevare en vesentlig del av den humanistiske kulturarven i en tid da latinen og den muntlige retoriske tradisjonen var på tilbakegang. Som vi husker, beskriver Sprat den vitenskapelige utviklingen som en oppdagelsesreise som helst ikke bør ende med skipbrudd og – for å låne Sprats egen metafor – så redder han det som reddes kan av lasten fra det synkende flaggskipet som heter retorikken. Sett fra denne synsvinkelen, opptrer Sprat mer som en retorikkens redningsmann enn som en bøddel. Men var denne redningsaksjonen vellykket?

Fortsatt en pådriver

Hvis man besøker hjemmesiden til dagens Royal Society på internett, vil man fort oppdage at de bygger videre på Sprats ciceronianske forsvar for vitenskapen, og at deres ambisjoner på vegne av nasjonen ikke har blitt noe lavere.¹⁰² Selskapet legger fortsatt stor vekt på eksperimentell kunnskap eller ”science in action” og troen på at vår felles framtid vil avhenge av nettopp denne kunnskapen, er like sterk som hos Sprat: ”Our actions now will have a profound effect on the future”. Nå som verden står overfor sin største utfordring noensinne – å bremse klimaendringene – er våre handlinger viktigere enn noen sinne: “For the first time in its history, our planet’s fate depends on human actions and choices”. Som ledd i jubileumskampanjen for å skaffe 100 millioner pund innen 2010, ber Royal Society om ”private philanthropic support” – slik Sprat også gjorde da han oppfordret privatpersoner til å åpne lommebøkene.¹⁰³ På samme måte som hos Sprat blir det dermed skapt et inntrykk av at enhver som støtter den virksomheten Royal Society bedriver, er en sann menneskevenn. Ved å forsvare både naturvitenskapen generelt og Royal Society spesielt oppfyller altså hjemmesiden den samme funksjon i dag som Sprats *History of the Royal Society* gjorde for snart 350 år siden. Når vi hører at Royal Society arbeider “[to] extend the revolution in science for the maximum benefit of the planet and its people”, forstår vi at England fortsatt tror de kan redde verden, og at vitenskapen bør regnes som selve drivkraften i samfunnsutviklingen. Det kommer an på øyet som ser, om man velger å tolke dette som at den ciceronianske tradisjonen har spilt fallitt gjennom at veltalenheten er blitt fratatt sin sentrale, sivilisasjonsbyggende rolle, eller om det ciceronianske tankegodset tvert imot beviser sin levedyktighet gjennom stadig å gjøre seg gjeldende i en så fremmed kontekst som den naturvitenskapelige.

102 <http://royalsociety.org>.

103 *The History*, 125, 437.

Referanser

- Birch, Thomas, *The History of the Royal Society of London*, 4 bind, vol. 1. London: A. Millar, 1756–1757.
- Conley, Thomas M., *Rhetoric in the European Tradition*. New York: Longman, 1990.
- Dear, Peter, "The Meanings of Experience", i: Katharine Park og Lorraine Daston (red.), *Early Modern Science*, 106–131. Cambridge: Cambridge University Press, 2006.
- Eco, Umberto, *The Search for the Perfect Language*. Oxford: Blackwell, 1995.
- Fahnestock, Jeanne, *Rhetorical Figures in Science*. New York: Oxford University Press, 1999.
- Feder, Lillian, "John Dryden's Use of Classical Rhetoric", i: H. T. Swedenberg Jr (red.), *Essential Articles for the Study of John Dryden*, 493–518. London: Frank Cass, 1966.
- Görlach, Manfred, "Regional and Social Variation", i: Roger Lass (red.), *The Cambridge History of the English Language*, vol. 3, 459–538. Cambridge: Cambridge University Press, 1999.
- Hobbes, Thomas, *Leviathan* [1651], red. J. C. A. Gaskin, Oxford World Classics. Oxford: Oxford University Press, 1998.
- Howell, Wilbur Samuel, *Logic and Rhetoric in England, 1500–1700*. Princeton: Princeton University Press, 1956.
- Howell, Wilbur Samuel, *Eighteenth-Century British Logic and Rhetoric*. Princeton: Princeton University Press, 1971.
- Jones, Richard Foster, *The Triumph of the English Language: A Survey of Opinions Concerning the Vernacular from the Introduction of Printing to the Restoration*. Stanford: Stanford University Press, 1953.
- Kuhn, Thomas S., *The Structure of Scientific Revolutions*. Chicago: University of Chicago Press, 1962.
- Peacham, Henry, *The Garden of Eloquence, 1577*, English Linguistics 1500–1800, vol. 267. Menston: Scolar Press, 1971.
- Perkins, David, *Is Literary History Possible?* Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1992.
- Richards, Jennifer, *Rhetoric*. London: Routledge, 2008.
- Shapin, Steven, *Den Vitenskapelige Revolusjonen*, oversatt av Vidar Enebakk. Oslo: Spartacus Forlag, 1999.
- Sharp, Robert Lathrop, *From Donne to Dryden: The Revolt against Metaphysical Poetry*. Hamden: Archon Books, 1965.
- Skouen, Tina, "The Vocal Wit of John Dryden", i: *Rhetorica – A Journal of the History of Rhetoric* 24: 4 (2006): 371–402.
- Sprat, Thomas, *The History of the Royal Society*, red. Jackson I. Cope og Harold Whitmore Jones. Saint Louis: Washington University Studies, 1958.
- Vickers, Brian, "The Royal Society and English Prose Style: A Reassessment", i: Brian Vickers og Nancy S. Struever, *Rhetoric and the Pursuit of Truth: Language Change in the Seventeenth and Eighteenth Centuries*, 3–76. Los Angeles: William Andrews Clark Memorial Library, 1986.
- Wilkins, John, *An Essay Towards a Real Character, and a Philosophical Language, 1668*, English Linguistics 1500–1800, vol. 119. Menston: Scolar Press, 1968.
- Wilson, Thomas, *Arte of Rhetorique, 1553*, The English Experience, vol. 206. Amsterdam: Da Capo Press, 1969.
- Aarsleff, Hans, "Thomas Sprat", i: Charles Coulston Gillespie (red.), *Dictionary of Scientific Biography*, vol. 12, 580–587. New York: Scribner, 1975.